

А. Романова,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та філософії права
Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»

ПРАВОМІРНА ПОВЕДІНКА ЯК УМОВА САМОСТВЕРДЖЕННЯ ЛЮДИНИ

Формування правомірної поведінки людини відбувається не лише в межах цілеспрямованої діяльності, а й під впливом природно-правової дійсності. Важливо відстежити прояв правомірної поведінки як цілеспрямованого засобу соціального відтворення людини через її самоствердження в сукупності суспільних відносин.

Цю проблему розглядало багато видатних зарубіжних і вітчизняних мислителів і науковців, таких як В. Бачинін, В. Боєр, Т. Гарасимів, В. Горшенюв, А. Жалинський, В. Казаков, В. Лозовой, А. Мучник, В. Розін, С. Сливка, В. Слюсар, В. Франкл, Ю. Хабермас, О. Хеффе.

Незважаючи на те, що окремі аспекти формування й розвитку правомірної поведінки людини привертали увагу фахівців із філософії права, юридичної психології та соціології права, дотепер в Україні немає комплексного дослідження правомірної поведінки саме як умови самоствердження й самореалізації людини, а також як основного атрибуту ціннісно-правових властивостей особи.

Мета статті зумовлює необхідність філософсько-правового аналізу широкого кола питань, які стосуються обґрунтування правомірної поведінки людини як умови її самоствердження.

Людина самостверджується, коли досягає суб'єктивного задоволення результатом самореалізації [1, с. 87]. Самореалізація проявляється в прагненні людини до якомога повнішого виявлення й розвитку своїх особистісних можливостей [2].

Звичайно, самостверджуватися людина може завдяки і правомірній, і неправомірній поведінці. Це залежить від безлічі підстав та обставин, з огляду на які вона обирає той чи інший вид правової поведінки, зокрема й установок людини в природно-правовому просторі. Щодо умов природно-правового самоствердження людини, то необхідною є правомірна поведінка, адже вона передбачає гармонійне «злиття» з природно-правовим простором (через поведінковий акт) і в межах цього простору, і загалом у буттєвому або соціопріродному просторі.

Поведінка людини акумулює її вольові, інтелектуальні, духовні, емоційні, культурні особливості. Вона є метою, на досягнення якої спрямоване природне й позитивне право, тому значимо, що доцільно розглядати аналізовану проблему комплексно, з позиції всіх наявних наукових концепцій. Така поведінка людини сприяє не лише втіленню в життя режиму законності, а й природно-правовій гармонізації суспільства, адже це наймасовіше суспільне явище. Хоча, здавалося б, поведінку людини достатньо вивчили вчені різних наукових напрямів, проте зауважимо, що правомірний прояв поведінки не заслуговує залишатися «в тіні», оскільки дослідники звертають увагу здебільшого на неправомірне існування людини в усіх його проявах. Такий стан справ можна пояснити тим, що саме неправомірна поведінка спричиняє суспільну шкоду й порушує природно-правові засади розвитку людства, однак дослідження правомірної поведінки надасть

можливість зрозуміти психологію людей, які не вчиняють суспільно шкідливих діянь, що допоможе в процесі формування правомірної поведінки. Звичайно, краще спрямувати зусилля на формування правомірної поведінки людини в суспільстві, ніж боротися з наслідками неправомірних дій.

За твердженням В. Бачиніна, правомірна поведінка – це суспільно корисна правова поведінка (дія або бездіяльність) людини, що відповідає приписам юридичних норм та охороняється державою [3, с. 252]. Варто зауважити, що, напевно, правомірна поведінка людини має відповідати не лише юридичним приписам і нормам, а й неписаним природним нормам, на основі яких, зрештою, і формуються норми-приписи в позитивно-правовому полі держави. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» слово «правомірне» визначено як «таке, що спирається на закони розвитку природи і суспільства, на право» [4, с. 1101]. Про правомірність або неправомірність поведінки можна говорити на основі того, чи узгоджуються дії та вчинки людини з правовими приписами й моральними переконаннями суспільства щодо того, що є добром, а що – злом. Критерієм визначення ступеня правомірності слугує ступінь відповідності реальних дій і вчинків людей закладеним у нормах позитивного й природного права поведінковим моделям. З огляду на сказане правомірну поведінку можна визначити як поведінку, що повністю узгоджується з усіма вимогами норм буттєвого, соціоприродного, природно-правового простору та позитивно-правового поля.

З позицій історичної школи права правомірну поведінку варто розглядати як поведінку, що ґрунтується на сформованих на певний період часу в конкретній місцевості звичаях, традиціях, правилах поведінки, які сприймаються більшістю населення як належні [5, с. 183]. Однак варто зауважити, що не завжди те, що сприймається людьми на певному етапі їх розвитку як позитивне, правомірне й таке, що не суперечить нормам моралі,

є саме таким із позиції природного права. Якщо, наприклад, суспільна мораль на певному етапі розвитку людства вважає допустимими аборти чи одностатеві шлюби, то це не означає, що такі дії «сприймаються» й допускаються природним правом. Тому, згідно із соціологічним підходом до проблеми, кожна спільнота людей може мати та має своє право [6, с. 209], а правомірною буде визнаватися поведінка людини, яка відповідає правилам, сформованим у певній правовій системі, суб'єктом якої вона є на конкретний момент.

Згідно із психологічною теорією права правомірною є поведінка, яка обумовлюється саме психологічними переживаннями людини щодо прийняття або неприйняття нею певних норм суспільства, зокрема й норм держави.

Однак повинен існувати єдиний критерій правомірності поведінки людини; ґрунтуватися він, як видається, має на природно-правовому підході до розуміння правомірного й неправомірного існування людини.

Слушно зазначав Вольтер, що існують природні закони, з якими люди всього світу повинні погоджуватися, всупереч тим законам, які в них є, адже над ними стоїть вічне право природи [7, с. 438].

Відповідно до природно-правової теорії будь-яка поведінка буде правомірною, якщо людина, реалізуючи свої природні права, не порушуватиме аналогічні права інших осіб [8, с. 88]. Філософською основою такого підходу є вчення про свободу як про природний стан людини та про її (людини) свободну волю. Свобода полягає в можливості робити все, що не завдає шкоди іншому. Свобода людини, відповідно, не може бути абсолютною, адже вона обмежена таким же станом інших людей. Свобідна воля людини пов'язана з індивідуалізацією особи, дотриманням її власних життєвих установок, духовним збагаченням особистості [9, с. 30].

Окрім того, важливим є питання про відмежування правомірної поведінки, яка визнається такою за принципом

«дозволено все, що не заборонено», від нейтральної, конформістської поведінки людини.

Конформістська поведінка – це вид пасивно-приспосувальної поведінки, яка не відрізняється від поведінки інших людей. Це поведінка за принципом «чини так, як інші». Вона підпорядковується суспільним колективним стандартам і вимогам, а також піддається психологічному тиску й маніпуляціям. Конформісти – це особи, які не сформувалися як особистості та в чомусь позбавлені індивідуальності, тобто легко піддаються впливу інших, сильніших за світоглядно-ціннісними переконаннями лідерів [10, с. 236].

Цінність правомірної поведінки проявляється також у її соціальному призначенні, у функціях, у соціонормативному просторі, оскільки в процесі впливу на найважливіші суспільні відносини в усіх сферах людської життєдіяльності вона (правомірна поведінка) сприяє їх активному розвитку.

Правомірна поведінка є типовим і безумовним способом вияву активності для більшої частини людей сучасного соціоприродного простору. Завдяки правомірній поведінці забезпечується прогресивний розвиток людства, створюється вся сукупність матеріальних і духовних благ, без яких важко собі уявити сучасну цивілізацію.

Однак, на нашу думку, з природно-правової позиції коректніше говорити не про корисність правомірної поведінки, а про її суспільну цінність, що полягає в тому, що вона (правомірна поведінка) виступає складовою частиною цивілізованого спілкування, заснованого на взаєморозумінні, повазі до прав і свобод іншої людини. Якщо діяння не суперечить нормам природно-правового простору, то воно вже має соціальну цінність. А якщо поведінка не суперечить ще й нормам позитивного права держави, то через їх прийняття й схвалення суспільством як найбільш оптимальних регуляторів людської поведінки таку поведінку буде визнано правильною.

Не можна забувати також про відсутність єдиної думки про норму й відхилення від норми щодо правомірної та неправомірної поведінки, оскільки досягти ідеалу неможливо. Існують випадки, коли, вчиняючи менш шкідливі для суспільства дії, людина відвертає більшу шкоду; або ж норми права не відповідають суспільному прогресу, тому людина, не маючи іншого виходу, порушує їх.

Суспільно правомірна активність – це творче, гармонійно піднесене ставлення людини до своїх прав та обов'язків. Вона є антиподом пасивного, байдужого ставлення до інтересів соціуму. Велику роль у стимулюванні суспільно правомірної активності людини відіграють моральні, етичні норми. Одночасно із забезпеченням матеріальних, політичних і духовних об'єктивних умов для прояву суспільної активності людини сьогодні важливим є завдання формування таких внутрішніх установок людини, які спонукали б її до сприйняття інтересів суспільства як власних, до активної діяльності, спрямованої на досягнення і власних, і суспільних цілей, зокрема таких, що сприятимуть природно-правовій гармонізації суспільства [11, с. 30–38].

Переконання людини, засновані на високих моральних критеріях обов'язку, відповідальності й совісті, стають найважливішою спонукальною силою активної суспільно правомірної поведінки людини в природно-правовому просторі. Взаємодія таких моральних якостей, як совість, моральний обов'язок, відповідальність перед суспільством і перед собою, сприяють формуванню у свідомості людини твердих переконань, що є основою суспільно правомірної активної поведінки людини у сфері правового регулювання. Не кожна правомірна поведінка людини є наслідком висловлення сформованих у її свідомості твердих переконань (наприклад поведінка, здійснена за звичкою, за стереотипом, внаслідок конформізму тощо). На відміну від цього, суспільно активна поведінка людини в правовій

сфері детермінується наявністю сформованих у свідомості людини твердих переконань, які складаються на основі набутих нею правових знань, являючи собою особистісний момент засвоєння знань і втілення їх у свідомо вираженій лінії поведінки [12, с. 64]. Переконання як якісно новий елемент свідомості, подальший продукт впливу права на людину, що складається на основі глибокого засвоєння його знань про норми права [13, с. 86], особливо повно розкриваються в психологічній літературі. Психологи розглядають переконання як комплекс психологічної структури людини, як наслідок позитивного впливу на людину, особливий стан її свідомості [14, с. 230]. Інакше кажучи, поняття переконання автори пов'язують із мотиваційною структурою людини: воно розуміється як знання, що стали мотивом поведінки, і як стійка властивість людини, що виражає готовність до застосування знань (понять, уявлень, норм, оцінок) як регулятора своєї свідомості й поведінки.

На формування мотивів суспільно правомірної активної поведінки людини впливають її емоції. Від того, наскільки повноцінно людина сприймає ідеї й принципи, залежить глибина її переконань. Інакше кажучи, правові переконання є нерозривним зв'язком раціонального й емоційного, коли знання правових норм, органічно вплітаючись у психіку людини, викликають прояв її почуттів. Так, справедливі закони викликають у людей почуття поваги, довіри до них, стійке переконання в тому, що закон містить норми природного права [15, с. 83].

Тому більшість людей усвідомлено, добровільно виконує, реалізує розпорядження норм права на основі сформованих переконань у їх справедливості, гуманності, необхідності. Шлях до формування такої переконаності пролягає лише через прояв певних емоцій, переживань із приводу суспільного впливу. За таких умов можна говорити про єдність свідомості й поведінки людини, коли спостерігається певне органічне

злиття здобутих знань, психологічних властивостей і відповідних цим знанням переконань, емоцій, вчинків, поведінки людини.

Отже, суспільно правомірною активністю людини полягає в глибокому засвоєнні правових знань, моделюванні стійких правомірних переконань, соціально активній поведінці людини. Правомірною поведінкою людини залежить від достовірності й глибини набутих людиною знань про право та суспільно-правові явища з подальшим практичним застосуванням цих знань, а також від ступеня сформованого ціннісного ставлення у вигляді поваги, довіри до права. Важливим моментом є ступінь впливу на людину соціоприродного простору, ціннісних переконань і морального виховання.

Ключові слова: правомірна поведінка, природно-правовий простір, самоствердження, самореалізація, правомірною активністю.

Статтю присвячено аналізу правомірної поведінки людини як умови її самоствердження через самореалізацію в природно-правовому просторі. Акцентовано увагу на правомірній поведінці як такій, що повністю узгоджується з усіма вимогами норм буттєвого, соціоприродного, природно-правового простору та позитивно-правового поля.

Стаття посвячена аналізу правомерного поведінки человека как условия его самоутверждения через самореализацию в природно-правовом пространстве. Акцентируется внимание на правомерном поведении как таком, которое полностью согласуется со всеми требованиями норм бытия, социоприродного, природно-правового пространства и позитивно-правового поля.

The article deals with the analysis of a lawful human behavior as a condition of self-affirmation through self-realization in the natural and legal

space. A great attention is paid to the behavior which is completely coordinated with all standards requirements of existential, social and natural, natural and legal space and positive and legal field.

Література

1. Бродель Ф. Грамматика цивилизаций / Ф. Бродель. – М. : Весь Мир, 2008. – 546 с.
2. Слюсар В.М. Феномен свободи в культурній самореалізації особистості / В.М. Слюсар. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2012. – 256 с.
3. Бачинін В.А. Філософія права : [словник] / В.А. Бачинін, В.С. Журавський, М.І. Панов. – К. : Ін Юре, 2003. – 408 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.
5. Черданцев А.Ф. Толкование права и договора / А.Ф. Черданцев. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 381 с.
6. Мучник А.Г. Философия достоинства, свободы и прав человека / А.Г. Мучник. – К. : Парламентское изд-во, 2009. – 672 с.
7. Вольтер. Философские сочинения / Вольтер ; отв. ред. В.Н. Кузнецов. – пер. с франц. – М. : Наука, 1988. – 751 с.
8. Антонян Ю.М. Преступное поведение и психические аномалии / [Ю.М. Антонян, С.В. Бородин] ; под ред. В. Н. Кудрявцева. – М. : Спарк, 1998. – 215 с.
9. Сливка С.С. Філософія права : [навч. посібник] / С.С. Сливка. – К. : Атіка, 2012. – 256 с.
10. Гарасимів Т.З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір : [монографія] / Т.З. Гарасимів. – Львів : Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2012. – 420 с.
11. Моросанова В.И. Акцентуация характера и стиль саморегуляции студентов / В.И. Моросанова // Вопросы психологии. – 1997. – № 6. – С. 30–38.
12. Боер В.М. Правовая информатизация общества и социология правового сознания / В.М. Боер. – М. : Б. и., 2001. – 136 с.
13. Кудрявцев В.Н. Генезис преступления: опыт криминологического моделирования : [учеб. пособие для вузов] / В.Н. Кудрявцев. – М. : Форум : Инфра-М, 1998. – 214 с.
14. Балабанова Л.М. Судебная психология (вопросы определения нормы и отклонений) / Л.М. Балабанова. – Донецк : Сталкер, 1998. – 432 с.
15. Назарчук А.В. Етика глобалізуємого общества / А.В. Назарчук. – М. : Директмедиа Паблішинг, 2002. – 382 с.